

hogy a tudományok területén az igazságot kell keresni, s amiért IORGA ezt, vagy azt mondta, az egyáltalán nem lehet számunkra szentírás. Sok szó esett a rimokról, sajnos mindmáig nélkülözünk egy olyan verstant, amely az általános európai tudomány megállapításait korszerű színvonalon közvetítené. Ezzel kapcsolatban a román népköltészet ritmikai változatosságának kérdésével foglalkozik.

Gunda Béla fenntartja, hogy a románság népköltészetének, szellemi életének számtalan problémája nem oldható meg a balkáni ortodox kolostorokban levő anyag figyelembevételével. Fenntartja azt a véleményét, hogy a balladákra és a mesékre vonatkozó összevetések feldolgozása nem történt meg kellőképpen. Hiányolja a forrásokat a balladák összevetésénél.

Turóczy-Trostler József megmagyarázza, hogy milyen eszmiségre gondolt. A jelöltnek foglalkoznia kellett volna például a román néppel. A másik kérdés az igazság problémája. A marxista felfogás az, hogy mi keressük az igazságot, de nem mondjuk, hogy már meg is találtuk az abszolút igazságot, csak az utat az igazság felé.

A bírálóbizottság szótöbbséggel (3 : 2) javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Domokos Sámuelnek az irodalomtudomány kandidátusa fokozatot ítélje oda.

Összefoglalta :

Pálffy Endre

az irodalomtudomány kandidátusa

BALÁZS JÁNOS : „A NYELVTANIRODALOM ALAPJAI
ÉS A MAGYAR NYELVTANIRODALOM KEZDETEI” CÍMŰ
KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA*

1956. szeptember 12.

A bírálóbizottság : elnök : Pais Dezső, titkár : Károly Sándor, tagok : Ligeti Lajos, Gáldi László, ifj. Horváth János, Tompa József.

B e n k ő L o r á n d* opponensi véleménye :

Balázs János tudományos munkássága már eddig is sok maradandónak látszó eredményt hozott, s értékes szint jelent nyelvtudományi irodalmunkban. Ez a dolgozata olyan kutatási területet ölel fel, ahol a nemzetközi tudománytörténeti háttér megrajzolása elengedhetetlen követelmény. A nyelvtanirodalom általános történetének az összefoglalásával Balázs európai viszonylatban is értékes művet alkotott. Ebben a vonatkozásban nemcsak az eddigi külföldi szakirodalom eredményeit használja fel, hanem szép számmal dolgoz fel új forrásanyagot is. Különösen értékesek dolgozatának azok a fejezetei, amelyekben a latin nyelvtanoktól a vulgáris nyelvek nyelvtanaig vezető út különböző fázisait rajzolja meg.

* A vita teljes anyaga megtalálható az Irodalomtörténeti Intézet Könyvtárának — az Eötvös-könyvtárnak — archívumában.

A munka második részében, Sylvester és Dévai Bíró grammatikai, illetőleg ortográfiai munkálkodásának az ismertetésében különösen tetszetősek a krakkói humanizmusnak Sylvester és Dévai munkálkodására tett hatását, valamint a sylvesteri grammatika héber kapcsolatait feltáró részek.

A dolgozat nagy része úgynevezett tényanyag: az egyes művek fejezeteinek, megállapításainak stb. nemegyszer túlságosan is részletező ismertetése. A dolgozat bőbeszédűségét még fokozza ugyanannak a dolognak többrendbeli összefoglalásokban való megismétlése.

A részletező tárgyalásmód ellenére is hiányolható a dolgozathból egyrészt a XVI. századi magyar oktatás anyanyelvi vonatkozásainak a problémaköre, másrészt Sylvester és Dévai nyelvtani szabályainak és saját nyelvhasználatának az összehasonlítása. Így nagyobb fény derülhetett volna pl. arra, vajon Sylvester valóban csak oktatóknak szánta-e nyelvtanát, mint ahogy Balázs állítja, s arra is, hogy mi a magyarázata azoknak az eltéréseknek, melyek Sylvester és Dévai szabályai és fogalmazásai közt kisebb-nagyobb mértékben fellelhetők.

Nem fogadható el Balázsnak az az állítása, hogy az egységes irodalmi nyelvtípus kialakulása a reformkorban ment végbe. Irodalmi nyelvi norma már van a XVIII. században is.

Balázs kissé eltúlozza Husznak a magyar szókezdő *gy* és *ty* hangról tett megállapításait.

Az opponens még néhány apróbb ellenvetés után a dolgozatot nemcsak kandidátusi értekezésül való elfogadásra, hanem mielőbbi megjelentetésre is melegen ajánlja.

B o r z s á k I s t v á n opponensi véleménye:

Balázs János klasszika-filológusként kezdte tudományos pályafutását s több értékes tanulmánya jelent meg a klasszika-filológia köréből. E tudományágban való jártasságát hasznosan gyümölcsöztethette mostani kandidátusi disszertációjában, hiszen a görög grammatika ismerete nélkül nehéz hozzászólni sokkal későbbi korok nyelvtani problémáihoz is. Az antik szövegekhez fűzött általában helyes megjegyzéseiben akadnak olyan apróságok is (pl. hibás ékezés), amelyek már nem „klasszikus” filológusnak mutatják a szerzőt. A beszédnek és a beszéd részeinek viszonyára vonatkozó legrégibb nézetekkel kapcsolatban Herakleitos szóhasználatának tüzetes vizsgálatán kívül a még korábbi (homérosi) szóhasználatot is figyelembe kellett volna vennie.

Balázs jól látja a sokak szemében jelentéktelennek tetsző nyelvtani és helyesírási kérdések társadalomtörténeti összefüggéseit, de túloz akkor, amikor a legegyszerűbb nyelvészeti felismeréseket is nyakra-főre forradalmiaknak minősíti.

Szerkezetileg nem a legsikerültebb a szanszkrit, örmény, szír és héber grammatikai irodalom elemeinek a görög és a latin rész közé való iktatása. A görögből szervesen sarjadt ki a római grammatikai irodalom. Dionysios Thrax, Donatus és Priscianus nevét tulajdonképpen mind a mai napig fel kellene tüntetni a latin nyelvtanok címlapjain. A római grammatikai irodalom fejlődésének vázlata a téma jelentőségéhez mérten elnagyolt. Sehol sem látjuk annak meghatározását, hogy a disszertáció témájára vonatkoztatva miben mutatkozik a korváltás, az ókorból a középkorba való átmenet. Amilyen

következetesen nyomozza Balázs a középkor végi haladó irányzatok társadalomtörténeti háttérét és rejtett összefüggéseit, annyira elsikkad ugyanez a szempont a „klasszikus” világ lassú elhalásának érzékeltetése során.

Tiszteletre méltó az az olvasottság és tájékozottság, melynek birtokában Balázs a középkori nyelvtanoktatás zűrzavaros anyagát nagyjából áttekinthető egészbe tudja összefogni.

Mind módszertani szempontból, mind pedig a tudományos eredmények szempontjából igen dicséretre méltóak a szerzőnek a XV—XVI. századi közép- és kelet-európai nyelvtani és helyesírási irodalom terén végzett hasznos és sok esetben úttörő kutatásai.

Az opponens — az előző opponenshez hasonlóan — szóvá teszi a dolgozatban található túl hosszadalmas fejtegetéseket, ismétléseket és a helyenként mutaközlő hatáskeresős szónokiaskodást. Az itt elmondottakon kívül még sok apró, filológiai jellegű megjegyzést tesz, végül — szokványos dicsérő befejezés helyett — gratulál a szerzőnek és a munka folytatására buzdítja.

G á l d i L á s z l ó :

Elismeri, hogy Balázs impozáns méretű európai háttérrel vázolt fel, de kíváncsi lett volna, hogy az egyes korok törekvéseit belülről, az illető kor szemszögéből igyekezzék megérteni és értékelni. Különösen fontos ennek az elvnek betartása a középkori törekvések értelmezésével kapcsolatban, hiszen az utóbbi évek során sok olyasmit tapasztalhattunk, ami nem éppen mozdította elő közéleti szellemi mozgalmaink helyes és dialektikus megértését (filozófiatörténeti oktatás hiánya, a latinul tudók számának csökkenése). Balázs János középkor-szemlélete egyes humanisták túlságosan kategorikus nézőpontjának elfogadása következtében sajnos nem eléggé jól szolgálja a középkor igazi megismerését. Furcsa pl., hogy Balázs sűrűn helyteleníti — ugyancsak egyes humanisták nyomán — azt a középkori nézetet, hogy az egyházi latinságot bizonyos vonatkozásban többre becsülik, mint a klasszikus latin használatát. Kár, hogy a disszertáció erősen sematizáló módon már az egész középkori nyelvtanirodalomra rásüti az elvont okoskodás, sőt a szörszálhasogatás túlságosan könnyedén általánosított vádját. A Dantéval foglalkozó, egyébként igen szép fejezet nem kapcsolódik egészen szervesen az előzményekhez.

A Kelet-Európában kiadott görög nyelvtanokról részletesebb ismertetésre lett volna szükség. Ismeretes, hogyan sarjadt ki a bizánci előzményekből a régi orosz nyelvtanírás.

Feltehető, hogy Sylvester közvetlenebb forrása nem Dubois latin—francia nyelvtana, hanem egy, Melanchton humanista környezetében keletkezett latin—német nyelvtan.

A hozzászóló még tesz néhány apróbb megjegyzést.

K á r o l y S á n d o r :

A dolgozat valóban sok helyt bőbeszédű, de az összefoglalások nem feleslegesek. Az opponensek nem méltatták kellőképpen Balázs stílusának jó oldalait, világosságát és gördülékénységét.

Balázs helyesen állapítja meg, hogy Sylvester Grammaticája nem a beszélt nyelven, hanem az írott nyelven alapszik, azon, amellyel ő a legjobban foglalkozott, és amelyhez grammatikai munkásságával is a legszorosabban kap-

csolódott: a biblia nyelvén. Ezt a nyelvet jobban figyelembe vehette volna a szerző a grammatika szabályainak az értékeléséhez. Világos pl., hogy a latin és a magyar jövő idejű igealakok használatának a Grammaticában megadott szabálya az akkori írott nyelv gyakorlatának a pontos tükröződése.

A Jordánszky-kódex elszigeteltségére vonatkozó megállapítás az újabb kutatások nyomán már nem állja meg a helyét.

Vértes Edit:

A magyar nyelvтанirodalom kezdeteinek a feldolgozásakor talán nem felesleges a másik, bizonyos nyelvтанírási hagyománnyal rendelkező finnugor nyelv, a finn nyelvтан irodalmának kezdeteire is egy pillantást vetni. A finn nyelvтан létrehozásának is meg kellett küzdenie a finnugor—indoeurópai nyelvi séma kettősségével, s az akkori finn műveltségi adottságok is hasonlóak voltak a mienkéhez, amennyiben a nyelvтанírók többnyire papok voltak, s így a latinon és a görögön kívül valószínűleg a héber nyelvet is ismerhették.

(Ezután ismerteti a hozzászóló a régebbi finn nyelvtanokat.)

Pais Dezső:

Benkő Loránd opponenssel ellentétben a *húsít* szót úgy magyarázza, mint Sylvester: az *ít* tag az *eszik* ige származéka; a *húsít* tehát nem *v* kiesése útján jött létre.

Balázs János válasza:

Válasz Borzsák István opponensnek.

A latin grammatikai irodalom kiegészítését szívesen vállalja, de sokkal részletesebb tárgyalásmódot nem lát szükségesnek. Ha az örmény, szír és héber grammatikai irodalom fejlődéséről csak a latiné után szól, megszakítja az európai fejlődés fonalát. A jelen elrendezés híven mutatja az európai nyelvтанirodalom kibontakozásának folyamatosságát: egyfelől a görög grammatika s ennek ázsiai oldalhajtásai, másfelől a latin nyelvтан s az ebből közvetlenül kisarjadó vulgáris nyelvű grammatikai irodalom. Az ókorból a középkorba való átmenetet a szorosabb értelemben vett grammatikai irodalom terén külön is tárgyalja. A középkor vége felé a latin grammatikai irodalom — a filozófia hatására — jelentős mértékben átalakul, nem annyira anyagában, mint inkább szemléletmódjában. Ugyanakkor azonban a középkori latin ortográfiai irodalom szinte kizárólag csak kompiláció, s ezért külön fejezetben nem foglalkozik vele.

Válasz Benkő Loránd opponensnek.

Az egyes fejezetekhez és a két kötet végéhez függesztett összefoglalásokban szükségképpen vannak ismétlések, de ezek az összefoglalások a tájékozódást akarták megkönnyíteni, hiszen még rövid folyóirataikkak végén is hasznos a pár mondatból álló summázás. Minden francia értekezésben szinte kötelező a *Conclusions* című zárófejezet.

A Sylvester-féle latin—magyar grammatika tervezett kiadásában kíséreltet fog tenni a XVI. századi magyar anyanyelvi oktatás kérdéseinek a tárgyalására. A Grammatica tekintélyes számú görög és héber nyelvű példája alapján nem valószínű, hogy Sylvester tanuló diákok használatára írta művét.

Érdemes lett volna Sylvester és Dévai egyéb műveinek nyelvét összevetni nyelvtani, illetőleg helyesírási szabályaikkal, de erre a nagy munkára — terjedelmi okokból — nem vállalkozhatott.

Husznak a magyar hangrendszer sajátosságaira vonatkozó észrevételeit nem kicsinyelné le, mint ahogy erre az opponensek hajlanak.

Végül köszönetet mond mindkét opponens tárgyilagos bírálatáért. Hasznos észrevételeiket figyelembe fogja venni.

Válasz a hozzászólóknak.

Gáldi a középkor értékelését nem találta kielégítőnek, pedig ebben, különösen a Grammatica speculativa méltatásában, messzebb ment, mint forrásai, sőt igyekezett azt BRØNDAL-nál is részletesebben elemezni. Az idézetek nélkül megjelent középkori nyelvtani munkákat továbbra sem tudja a haladás tényezői közé sorolni. Bizánc rehabilitálásában ő maga (Balázs) is közreműködött egy régebbi cikkében. Végeredményben azonban a középkorépkori szellem mégiscsak középkori volt. A trubadur-epigonok és Dante viszonyának a tisztázása nem elsőrendű fontosságú kérdés a nyelvtanirodalom szempontjából. Gáldinak az a megjegyzése, hogy az orosz nyelvtanirodalom nem a latinból, hanem a görögből származtatandó, helyes. Lengyelországi útja alkalmával talált is egy XVI. századi görög-egyházi szláv nyelvtant.

Fel lehet tenni, hogy Dubois nyelvtana helyett egy latin—német nyelvtan volt Sylvester grammatikájának a közvetlen mintaképe, de erre eddig semmi bizonyító anyag nincs.

Balázs válaszolt Gáldi többi, kisebb megjegyzéseire is.

Vértes Edit helyesen hívta fel a figyelmet arra, hogy a finn nyelvtanokra is jellemző az, amit más vulgáris nyelvtanoknál is láttunk: nehezen mernék elszakadni a latintól. Sylvester az első finnugor nyelvtaníró is volt.

Károly Sándor hozzászólásával egyetért. A bibliafordításoknak és Sylvester grammatikai szabályainak az összefüggését még meg kell vizsgálni, s ilyen szempontból már a dolgozat is kiegészíthető.

Pais Dezső hozzászólásával is egyetért természetesen, hiszen ez az ő felfogását támogatja.

Általában köszönetet mond minden hozzászólónak.

*

A vita végén a bírálóbizottság az alábbi határozatot hozta :

„Az értekezés a nyelvtanirodalom története körében jelentős, gazdag forrásanyag és szakirodalom áttanulmányozásán alapuló munka. Szerzőjét kitűnő filológiai érzék, sok szellemes ötletben megnyilvánuló kombinatív készség, az igen nagy és szerte ágazó anyagban való biztos tájékozottság és világos, de olykor bőbeszédű stílus jellemzi. Az értekezés tudományunkat számos ponton értékes, új eredménnyel gazdagítja és nyelvtudományi irodalmunknak egyik kiváló teljesítménye. Mindezek alapján a bírálóbizottság egyhangúan javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Balázs Jánosnak a nyelvészeti tudományok kandidátusa fokozatot ítélje oda.”

Összefoglalta :

Károly Sándor

a bizottság titkára